

Relations between Persia and Egypt during the Reign of Darius I: Interactions and Cultural Policies

Sahmeddin Khazaei¹

Type of Article: **Research**

Pp: 185-204

Received: 2025/06/05; Revised: 2025/08/04; Accepted: 2025/09/24

 <https://doi.org/10.66224/PJAS.1193.884.1>

Abstract

This research examines the cultural relations between Iran and Egypt during the reign of Darius the Great (521-486 BC). Cambyses' conquest of Egypt before Darius's reign transformed the land into a significant satrapy of the Achaemenid Empire; however, internal unrest early in Darius's rule presented challenges to the region's stability. The central research question is to identify and analyze the nature of cultural interactions and policies in the relations between Iran and Egypt during this historical period. The research aims to provide a more detailed description of these relations, focusing on artistic, commercial, and religious exchanges, as well as to examine the impact of Achaemenid cultural policies on Egyptian culture. This study seeks to offer a more comprehensive picture of the civilizational interactions between the two great civilizations of that time and a better understanding of the Achaemenid Empire's influence and power. The main question is: What were the cultural policies of Darius I and his interactions with Egypt? The research hypothesis is that Darius's cultural policies led to dynamic interactions and significant cultural exchanges with Iran. This research employs a descriptive-analytical method using historical sources and available documents. The results indicate that, in addition to political and economic exchanges, there were significant cultural interactions between Iran and Egypt. Darius, with a clever and respectful approach, sought to maintain authority while also gaining the satisfaction of the Egyptian people. These policies included respecting Egyptian sacred sites, developing local laws in collaboration with elites, and reviving the medical school of Sais.

Keywords: Achaemenid Empire, Darius I, Egypt, Cultural Relations, Religious Policies.

Parseh Journal of Archaeological Studies (PJAS)

Journal of Archeology Department of
Archeology Research Institute, Cultural
Heritage and Tourism Research
Institute (RICTH), Tehran, Iran

Publisher: Cultural Heritage and
Tourism Research Institute (RICTH).

Copyright © 2026 The Authors.
Published by Cultural Heritage and
Tourism Research Institute (RICTH).

This work is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial
uses of the work are permitted, provided
the original work is properly cited.

© The Author(s)

1. Assistant Professor, History Department, Faculty of Humanities, Lorestan University, Khoramabad, Iran.

Email: Khazaei.s@lu.ac.ir

Citations: Khazaei, S., (2026). "Relations between Persia and Egypt during the Reign of Darius I: Interactions and Cultural Policies". *Parseh J. Archaeol. Stud.*, 9(34): 185-204. <https://doi.org/10.66224/PJAS.1193.884.1>

Homepage of this Article: <https://journal.richt.ir/mbp/article-1-1193-en.html>

Introduction

Cultural relations among great civilizations throughout history have always been a rich source for understanding social, political, and economic developments. The Achaemenid period, marked by the expansion of its vast empire, witnessed extensive interactions among various peoples and civilizations. Egypt, with its ancient civilization and abundant treasures, held significant importance for the Achaemenid, both strategically and economically. Egypt was conquered during the reign of Cambyses, son of Cyrus the Great, and became one of the essential satrapies of this empire. The era of Darius the Great, with systematic measures and a commitment to preserving and expanding the empire, initiated a new chapter in the relations between Persia and Egypt. During this time, various cultural, political, and economic interactions took shape between the two civilizations, the evidence of which is evident in historical sources and archaeological findings. Investigating these relations provides a valuable opportunity for a deeper understanding of the influence and reach of the Achaemenid Empire, as well as a better comprehension of the complexities of cultural interactions during that era. This research focuses on the period of Darius I, examining the cultural relations between Persia and Egypt and seeking to explore the nature of the interactions and cultural policies governing these relations.

The main objective of this research is to analyze and investigate the cultural relations between Persia and Egypt during the reign of Darius I. This research is conducted with the aim of identifying and describing more accurately the interactions and cultural policies in this historical period. A better understanding of the extent of influence and power of the Achaemenid Empire, as well as providing a more comprehensive picture of the cultural interactions between the two great civilizations of that era, are considered necessities of this research. Furthermore, examining these cultural relations can contribute to a deeper understanding of how the Achaemenid Empire was formed and sustained, and its impact on neighboring civilizations. The findings of this research can provide new directions for future studies in the history of relations between Persia and Egypt, as well as the history of the Achaemenid Empire.

Research Questions and Hypothesis: The fundamental question of this research is: in the realm of cultural relations between Persia and Egypt, what were the interactions and cultural policies of Darius I in Egypt like? The hypothesis is that Darius I's cultural policies in Egypt led to the formation of dynamic interactions and significant cultural exchanges with Persia.

Research Methodology: To answer these questions, a descriptive-analytical method has been employed, relying on written sources such as inscriptions, historical documents, and texts, as well as archaeological findings like architectural works, pottery, and art objects, which will be examined in this study.

Research Background

The existing literature indicates that cultural relations between Persia and Egypt during the Achaemenid period, particularly under Darius the Great, have attracted scholarly attention examining various dimensions of these interactions, but their treatment remained brief and generalized. Therefore, this study builds upon existing sources and archaeological evidence to develop a deeper understanding of cultural interactions between these civilizations. Focusing on cultural aspects and mutual influences, it aims to provide a more precise analysis of Persian-Egyptian cultural relations during Darius I's reign, including the Achaemenid central government's role in managing these cross-cultural engagements.

Discussion

Darius I's rule over Egypt was characterized by a combination of military control and diplomatic cultural policies. After crushing the Egyptian revolt led by Petoubastis III, Darius aimed to stabilize the region through a variety of strategies. One notable policy was the reverence towards Egyptian religious traditions, exemplified by his ongoing support for the worship of Apis, which helped quell unrest and foster local loyalty. This respect for religious customs was part of a broader diplomatic effort to integrate Egypt's cultural identity into the empire's framework.

Archaeological findings indicate Darius's infrastructural initiatives, including the restoration of the Suez Canal, originally developed during earlier dynasties. This project signified an emphasis on trade and communication, fostering economic and cultural exchanges between Persia and Egypt. The canal's reopening played a crucial role in facilitating the movement of goods, artisans, and ideas, ultimately enriching both civilizations.

In addition to infrastructure, Darius's policies reportedly included local legal regulations tuned to Egyptian norms, as well as the revival of Egyptian educational and medical institutions, notably the School of Sais. These measures not only maintained stability but also encouraged cultural exchanges, leading to a flourishing of art, religious syncretism, and administrative collaborations. Such initiatives exemplify how Darius employed a strategic blend of respect and control to manage diverse cultural identities within the empire.

The preservation and promotion of Egyptian traditions under Darius contributed to a relatively peaceful coexistence, which laid the groundwork for a shared cultural identity rooted in mutual recognition rather than suppression. Cultural exchanges during this period were further encouraged through diplomatic marriages, artistic patronage, and religious accommodations, highlighting a nuanced imperial approach that balanced authority with local tradition.

Conclusion

This research demonstrates that the interactions between Persia and Egypt during the reign of Darius the Great were not confined to simply political and economic relations. Instead, a deep cultural exchange occurred. Recognizing the significance of Egyptian civilization and its unique position in the region, Darius implemented a policy that balanced the interests of the Achaemenid Empire with the preservation and revitalization of Egyptian cultural heritage. A cornerstone of this policy was respect for Egyptian religious beliefs. Darius, through acceptance and support of Egyptian rituals, particularly the veneration of the sacred bull Apis, sought to gain the favor and loyalty of the local population. This respect for religious traditions manifested in practical actions, such as the reconstruction of temples and the revival of cultural institutions. Instead of imposing absolute power, Darius demonstrated respect for Egyptian traditions and values by involving Egyptian elites in the formulation of local laws. Darius the Great further showcased his respect for Egyptian culture and its intellectual pursuits by reviving the medical school of Sais. The reconstruction and completion of the Suez Canal played a crucial role in boosting trade and communication between Persia and Egypt, fostering economic advancement in both nations. These actions demonstrate Darius's understanding and appreciation of Egypt's cultural and historical significance, as well as the interconnectedness of the two realms. This approach to governance, while serving the interests of the Achaemenid, fostered stability and peace in Egypt. These cultural interactions left a lasting impact on the relationship between the two civilizations, reflecting a profound understanding of the value of cultural diversity and the necessity of respecting established traditions. These policies, transcending a purely political strategy, contributed to the continuity and flourishing of Egyptian culture and regional stability. In short, the research suggests that Darius, with a profound understanding of cultural complexities, adopted a reciprocal and respectful approach towards Egyptian traditions.

Acknowledgments

The author extend their sincere gratitude to the anonymous peer reviewers for their insightful critiques and constructive suggestions, which significantly enhanced the clarity and scholarly rigor of this manuscript.

Conflict of Interest

In adherence to ethical publication standards, the authors affirm that there are no conflicts of interest, either personal or financial, that could have influenced the content or conclusions presented in this research.

روابط ایران و مصر در دوره داریوش یکم: تعاملات و سیاست‌های فرهنگی

سهم‌الدین خزائی^۱

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۲۰۴ - ۱۸۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۵؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۱۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۰۲

شناسه دیجیتال (DOI): <https://doi.org/10.66224/PJAS.1193.884.1>

چکیده

این پژوهش به بررسی روابط فرهنگی میان ایران و مصر در دوران «داریوش» بزرگ (۵۲۱-۴۸۶ پ.م.) می‌پردازد. فتح مصر توسط «کمبوجیه» قبل از سلطنت داریوش، این سرزمین را به یکی از ساتراپی‌های مهم امپراتوری هخامنشی بدل ساخت؛ اما ناآرامی‌های داخلی در اوایل سلطنت داریوش چالش‌هایی را برای ثبات این منطقه به وجود آورد. مسئله اصلی پژوهش، شناخت و تحلیل ماهیت تعاملات و سیاست‌های فرهنگی در روابط ایران و مصر در این دوره تاریخی است. هدف پژوهش ارائه توصیفی دقیق‌تر از این روابط با تمرکز بر تبادلات هنری، تجاری و مذهبی و هم‌چنین بررسی تأثیر سیاست‌های فرهنگی هخامنشیان بر فرهنگ مصر است. این پژوهش درصدد است تا تصویری جامع‌تر از تعاملات تمدنی میان دو تمدن بزرگ آن زمان و درکی بهتر از نفوذ و قدرت امپراتوری هخامنشی ارائه دهد. پرسش اصلی این است که، سیاست‌های فرهنگی داریوش یکم و تعاملات وی با مصر چگونه بوده است؟ فرضیه پژوهش این است که سیاست‌های فرهنگی داریوش منجر به تعاملات پویا و تبادلات قابل توجه فرهنگی بین ایران و مصر شده است. در این پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی با استفاده از منابع تاریخی و اسناد موجود بهره گرفته شده است. نتایج نشان می‌دهد که در کنار مبادلات سیاسی و اقتصادی، تعاملات فرهنگی قابل توجهی بین ایران و مصر وجود داشته است. داریوش با رویکردی هوشمندانه و احترام‌آمیز، تلاش کرد ضمن حفظ اقتدار، رضایت مردم مصر را نیز جلب کند؛ این سیاست‌ها شامل: احترام به مقدسات مصری، تدوین قوانین محلی با همکاری نخبگان، و احیای مدرسه پزشکی سائیس بوده است.

کلیدواژگان: هخامنشیان، داریوش یکم، مصر، روابط فرهنگی، سیاست‌های مذهبی.

فصلنامه علمی مطالعات باستان‌شناسی پارسه
نشریه پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه
میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران

ناشر: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

© حق انتشار این مستند، متعلق به نویسنده (گان) آن است. © ۱۴۰۴ ناشر این مقاله، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری است. این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.

Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International license
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

© The Author(s)

۱. استادیار گروه تاریخ، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران.

Email: Khazaei.s@lu.ac.ir

ارجاع به مقاله: خزائی، سهم‌الدین، (۱۴۰۴). «روابط ایران و مصر در دوره داریوش یکم: تعاملات و سیاست‌های فرهنگی». مطالعات باستان‌شناسی پارسه، ۹ (۳۴): ۱۸۵-۲۰۴. <https://doi.org/10.66224/PJAS.1193.884.1>
صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: <https://journal.richt.ir/mbp/article-1-1193-fa.html>

مقدمه

روابط فرهنگی میان تمدن‌های بزرگ در طول تاریخ، همواره منبعی غنی برای درک تحولات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بوده است. دوره هخامنشی، با گسترش امپراتوری وسیع خود، شاهد تعاملات گسترده میان اقوام و تمدن‌های مختلف بود. مصر با تمدنی کهن و گنجینه‌های سرشار، از اهمیتی شگرف برای هخامنشیان برخوردار بود؛ چه از منظر راهبردی و چه از حیث اقتصادی. مصر در زمان «کمبوجیه»، فرزند «کوروش» بزرگ، فتح شد و به یکی از ساتراپی‌های مهم این شاهنشاهی بدل گشت. دوران پادشاهی «داریوش» بزرگ، با تدابیر نظام‌مند و اهتمام به حفظ و توسعه امپراتوری، فصلی نوین در روابط ایران و مصر رقم زد. در این عهد، تعاملات گوناگون فرهنگی، سیاسی و اقتصادی میان دو تمدن شکل گرفت که آثار آن در منابع تاریخی و یافته‌های باستان‌شناسی هویداست. بررسی این روابط، فرصتی ارزشمند برای شناختی عمیق‌تر از تأثیرگذاری و نفوذ امپراتوری هخامنشی و هم‌چنین درکی بهتر از پیچیدگی‌های تعاملات فرهنگی در آن عصر را فراهم می‌کند. این پژوهش با تمرکز بر دوره داریوش یکم، به بررسی روابط فرهنگی ایران و مصر می‌پردازد و سعی دارد تا ماهیت تعاملات و سیاست‌های فرهنگی حاکم بر این ارتباطات را مورد واکاوی قرار دهد.

هدف اصلی این پژوهش، تحلیل و بررسی روابط فرهنگی ایران و مصر در دوره داریوش یکم است. این پژوهش با هدف شناسایی و توصیف دقیق‌تر تعاملات و سیاست‌های فرهنگی در این دوره تاریخی انجام می‌شود. درک بهتر از گستره نفوذ و قدرت امپراتوری هخامنشی و هم‌چنین ارائه تصویری جامع‌تر از تعاملات فرهنگی میان دو تمدن بزرگ آن زمان، از ضرورت‌های این پژوهش به‌شمار می‌رود؛ هم‌چنین، بررسی این روابط فرهنگی می‌تواند به درک عمیق‌تر از چگونگی شکل‌گیری و تداوم امپراتوری هخامنشی و تأثیر آن بر تمدن‌های همسایه کمک کند. یافته‌های این پژوهش می‌تواند به پژوهش‌های آتی در حوزه تاریخ روابط ایران و مصر و هم‌چنین تاریخ امپراتوری هخامنشی جهت‌گیری جدیدی ارائه دهد.

پرسش و فرضیه پژوهش: پرسش بنیادین این پژوهش آن است که، در عرصه روابط فرهنگی میان ایران و مصر، تعاملات و سیاست‌های فرهنگی داریوش یکم در مصر چگونه بوده است؟ فرضیه این است که، سیاست‌های فرهنگی داریوش یکم در مصر، منجر به شکل‌گیری تعاملات پویا و تبادلات فرهنگی قابل‌توجهی با ایران شده است.

روش پژوهش: برای پاسخ به این پرسش‌ها، از روش توصیفی-تحلیلی بهره گرفته شده و با تکیه بر منابع مکتوب هم‌چون کتیبه‌ها، اسناد و متون تاریخی و یافته‌های باستان‌شناسی نظیر آثار معماری، سفالینه‌ها و اشیاء هنری، موضوع مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

پیشینه پژوهش

مطالعه روابط فرهنگی ایران و مصر در دوره هخامنشی، خاصه زمان داریوش یکم، اگرچه موردتوجه برخی پژوهشگران قرار گرفته، اما اغلب با تأکید بر جنبه‌های خاص انجام شده است. در ادامه، مهم‌ترین پژوهش‌های مرتبط براساس موضوع و اهمیت آن‌ها معرفی می‌شود.

الف) معماری و هنر: «ملک‌زاده» (۱۳۴۷ ه.ش. ۱۹۶۸ م.) در مقاله «معبد آمون در مصر» به تحلیل معماری معبد آمون در مصر و تأثیر شیوه‌های معماری هخامنشی بر آن پرداخته و شواهدی از ترکیب عناصر ایرانی و مصری در معماری مذهبی این عصر را ارائه کرده است.

ب) ولایتی: «۱۳۷۸ ه.ش. ۱۹۹۹ م.» در مقاله «مطالعه بخشی از یافته‌ها و باستان‌شناسی مرتبط با هنر دوره هخامنشیان در مصر»، با ارائه شواهدی از آثار باستانی، نقش متقابل هنر هخامنشی و سنت مصری را مطرح کرده است.

ولایتی (۱۳۸۳ ه.ش./۲۰۰۴ م.) در مقاله‌ای دیگر با عنوان «معبد هیبیس یادگار معماری هخامنشیان در مصر»، تداوم سنت‌های معماری مصری در دوره هخامنشی و تلاش برای تطبیق سیاست سلطنتی ایران با گفتمان مقدس مصری را بررسی کرده است.

ب) باستان‌شناسی و اسناد: «ائم‌مقامی» (۱۳۵۰ ه.ش./۱۹۷۱ م.) در مقاله «سنگ‌نوشته‌های هخامنشی در ترعه نیل»، ضمن معرفی کتیبه‌ها و سنگ‌نوشته‌های هخامنشی در مسیر نیل، به شواهدی از سیاست‌های هخامنشی در مدیریت آبراهه‌ها و ارتباطات فرهنگی-اقتصادی اشاره کرده است.

«فکری‌ارشاد» (۱۳۵۳ ه.ش./۱۹۷۴ م.) در مقاله «داریوش بزرگ و حفر کانال سوئز»، ابعاد فنی و سیاسی پروژه آبراهه سوئز را بررسی و نتیجه می‌گیرد که این پروژه نقش کلیدی در گسترش تجارت و اتصال دو تمدن داشته است.

ولایتی (۱۳۸۸ ه.ش./۲۰۰۹ م.) در مقاله «چگونگی ساخت کانال سوئز توسط داریوش و تأثیر سیاسی-اقتصادی آن در دوره هخامنشیان»، رویکردهای جدیدی را در تحلیل پیامدهای اجتماعی و اقتصادی این پروژه ارائه می‌دهد.

«زرین‌کوب» و «خزائی» (۱۳۹۲ ه.ش./۲۰۱۳ م.) در مقاله «داریوش، حفر آبراهه سوئز و نقش آن در توسعه روابط تجاری در دوره هخامنشی»، بر تأثیر آبراهه سوئز بر توسعه تجارت بین دو سرزمین تأکید کرده‌اند.

ج) روابط کلی فرهنگی: «اسمی» و «همکاران» (۱۳۹۹ ه.ش./۲۰۲۰ م.) در مقاله «بررسی مناسبات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ایران و مصر در زمان داریوش اول هخامنشی»، از محدود مطالعاتی است که به طور مستقیم به روابط فرهنگی می‌پردازد، اما بحث روابط فرهنگی در آن مختصر و کلی بیان شده است.

با وجود مطالعات ارزشمندی که پیش‌تر در زمینه روابط ایران و مصر در دوره هخامنشی، به‌ویژه دوره داریوش یکم انجام شده، اغلب این پژوهش‌ها به صورت پراکنده یا با تمرکز بر جنبه‌های سیاسی، معماری یا اقتصادی این روابط بوده‌اند و بحث تعاملات فرهنگی، مذهبی و هنری، عموماً به صورت اجمالی یا حاشیه‌ای مطرح شده است. پژوهش حاضر برخلاف مطالعات پیشین، با رویکردی جامع و نظام‌مند، به واکاوی عمیق سیاست‌های فرهنگی داریوش یکم و تأثیر آن بر ساختار اجتماعی-فرهنگی مصر می‌پردازد و تلاش می‌کند تا با تحلیل منابع تاریخی، اسناد باستان‌شناسی و یافته‌های هنرشناسی، وجوه نوینی از پویایی و تبادل فرهنگی میان دو تمدن ایران و مصر را تبیین نماید. نقطه تمایز این پژوهش، توجه به سیاست‌های فرهنگی هوشمندانه هخامنشیان در جهت تلفیق و هم‌زیستی با سنت‌های بومی مصر و بررسی کنش متقابل نخبگان و بدنه جامعه مصری با این سیاست‌ها است؛ زاویه‌ای که غالب پژوهش‌های موجود کمتر به صورت تحلیلی و مستند به آن پرداخته‌اند؛ بنابراین، این مطالعه می‌تواند ضمن پر کردن خلأهای پژوهشی موجود، منبعی نو و مؤثر برای بازنگری در ماهیت روابط ایران و مصر در عصر هخامنشی ارائه کند.

زمینه تاریخی و سیاسی: روابط ایران و مصر در دوره داریوش یکم

پس از مرگ کوروش بزرگ (۵۵۹-۵۲۹ پ.م.) در نبرد با ماساگت‌ها، کمبوجیه (۵۲۹-۵۲۲ پ.م.) به سلطنت رسید (Herodotus, II, 1) و در سال ۵۲۵ پ.م. مصر را فتح کرد (برشانی، ۱۳۸۵: ۳۷۷؛ کوک، ۱۳۸۵: ۲۸)، که ابتدای «نخستین دوره استیلای ایران بر مصر» یا «سلسله بیست‌وهفتم فراعنه مصر» بود و تا سال ۴۰۲ پ.م. ادامه داشت (Bresciani, 1998: 247؛ قائم‌مقامی، ۱۳۵۰: ۳۶۴). پس از مرگ کمبوجیه و در پی شورش‌ها، داریوش یکم (۵۲۲-۴۸۶ پ.م.) به سلطنت رسید؛ او در سال

۵۲۲ پ.م. در ۲۸ سالگی به عنوان نیزه‌دار در مصر حضور داشت (Herodotus, I. 209) و با کشتن «گوماتای مغ» و سرکوب شورش‌ها به پادشاهی رسید. پس از تثبیت اوضاع داخلی، او به سرکوب شورش مصر توجه کرد، که در سنگ‌نوشته بیستون به آن اشاره شده است (ستون دوم، بند ۲، سطر ۷؛ ستون چهارم، بند ۲، سطرهای ۳-۵؛ بند ۶، سطرهای ۴۰-۴۱). با این‌که وی به شورش‌های سال نخست سلطنت خود پرداخته، جزئیات ناآرامی‌های مصر در این متن ذکر نشده و «هرودوت» نیز از آن سخن نگفته است (زرین‌کوب و خزائی، ۱۳۹۲: ۹۹). «پلیانوس» علت ناآرامی‌های مصر را نارضایتی مردم از «آریانوس»، شهربان هخامنشی، دانسته که منجر به شورش و بیرون راندن او شد (Polyanus, VII, 11. 7).

در ۵۲۱ پ.م.، شواهد مصری از شورش «پتوباستیس سوم»، فرعون ادعایی مصر، حکایت می‌کنند. با وجود اطلاعات اندک، احتمالاً پتوباستیس عامل شورش و تلاش برای تصاحب قدرت بوده و «آریانوس»، با سرکوب او، مجدداً قدرت را به دست گرفته است (بروسیوس، ۱۴۰۰: ۱۳۴-۱۳۵؛ داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۳). احتمالاً داریوش، پس از این رویداد، به تأیید مجدد مقام آریانوس در مصر اقدام کرده و او تا سال‌ها بعد در این سمت باقی مانده است. بر این اساس، شورش مصر در سال ۵۲۱ پ.م. که در کتیبه بیستون به آن اشاره شده، توسط آریانوس سرکوب شده و داریوش در این واقعه نقشی نداشته است؛ از این‌رو، در سنگ‌نوشته بیستون نیز به سرانجام این شورش اشاره‌ای نشده است.

گزارش «جورج کامرون» از کتیبه «اوجاهورسنت»، حاکی از سرکوب خونین شورش مصر است (Cameron, 1948: 309)، اما برخی ناآرامی‌های گزارش شده در این کتیبه را به بازگشت کمبوجیه از حبشه نسبت می‌دهد و شورش مصر در زمان داریوش را از نظر اهمیت بسیار اندک می‌دانند، تا جایی‌که هرودوت نیز در این مورد چیزی نگفته است (داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۳). هرودوت، اقدام آریانوس در ضرب سکه‌های نقره با خلوص بالا، مشابه سکه‌های داریوش را عامل اعدام او می‌داند (Herodotus, IV. 166). برخی پژوهشگران نیز با تکیه بر هرودوت، شورش مصر در دوران داریوش را ناشی از نافرمانی آریانوس، شهربان ایرانی مصر، می‌دانند (داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۴)؛ اما شواهد نشان می‌دهند که آریانوس در دوران داریوش به عنوان شهربان مصر باقی مانده و تا حدود ۵۱۰ پ.م. در این سمت بوده و در آن سال از مقام خود خلع و کشته شده است (بریان، ۱۳۷۹: ۹۸۳/۱)؛ بنابراین، به نظر می‌رسد که اقدامات منتسب به آریانوس و ادعای شورش او علیه داریوش، باید مربوط به همین سال باشد.

بنابراین، شورش مصر در سال نخست پادشاهی داریوش و سرکوب آن توسط آریانوس، با شواهدی از آرامش و وفاداری مصر به هخامنشیان در سال‌های بعد و تداوم مقام آریانوس، تقویت می‌شود. سندی مصری، فرستاده شدن اوجاهورسنت به مصر برای بازسازی مدرسه پزشکی «سائیس» در زمان حضور داریوش در ایلام (بروسیوس، ۱۴۰۰: ۱۳۴) را نشان می‌دهد، که احتمالاً با لشکرکشی داریوش علیه شورشیان ایلام در ۵۲۱ پ.م. مرتبط است. در نتیجه، بازگشت اوجاهورسنت به مصر در اوایل پادشاهی داریوش، آرامش نسبی مصر را در آن دوره تأیید می‌کند. متن دیگری نیز این ادعا را تأیید می‌کند؛ این متن، که بر پشت یک سالنامه مصری نوشته شده است، به سال چهارم پادشاهی داریوش (۳۰ سپتامبر ۵۱۸ پ.م.) تعلق دارد. در این متن، داریوش به آریانوس دستور می‌دهد که فرزندان مصری از نسل جنگاوران، کاهنان و کاتبان را گردهم آورد و آنان را مأمور کند تا تمامی قوانین کهن مصر را تا سال چهل و چهارم سلطنت «آمازیس» (۵۲۶ پ.م.) جمع‌آوری و برای او ارسال کنند (Bresciani, 1998: 247؛ بریان، ۱۳۷۹: ۹۸۷/۱؛ داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۳؛ کوک، ۱۳۸۸: ۱۱۹).

سیاست‌های داریوش در مصر: رویکردی فرهنگی و مذهبی

داریوش پس از تثبیت قدرت در ایران و قلمروهای تحت فرمانش در ۵۱۸ پ.م. به مصر سفر کرد و با اقداماتی برای حفظ آرامش این سرزمین، از جمله ساخت معابد، تدوین قوانین مصری، حفر آبراهه سوئز و احیای مدرسه پزشکی سائیس، رضایت روحانیون مصری را جلب کرد (بریان، ۱۳۷۹: ۹۸۳/۱). او با پوشیدن لباس روحانیون و شرکت در مراسم مذهبی خود را جانشین کمبوجیه و فراعنه مصر معرفی کرد. این تلاش‌ها در متون مصری، آرامی، یونانی و هم‌چنین در اسناد باستان‌شناسی، هم‌چون: تندیس‌ها، نقاشی‌ها، حجاری‌ها و کتیبه‌ها به ثبت رسیده است.

۱. احترام به سنت‌ها و باورهای مذهبی مصر - تقدیس گاو آپیس و دیگر مقدسات

داریوش پس از رسیدن به ممفیس در مصر، با عزاداری مردم برای «گاو آپیس» که در ۳۱ اوت ۵۱۸ پ.م. درگذشته بود، مواجه شد (Posener, 1936: no. 5; اومستد، ۱۳۸۳: ۱۹۲؛ بریان، ۱۳۷۹: ۹۹۹/۱؛ داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۵). برای جلب رضایت مصریان و نشان دادن احترام به خدای آنان، داریوش جایزه صد تالان طلا برای یافتن گاو آپیس جدید تعیین کرد. این اقدام، بزرگواری او را در نظر مصریان برجسته ساخت و منجر به اطاعت از فرمانش و جلوگیری از شورش شد (Polyaen, VII, 11. 7). گاو آپیس در ۸ نوامبر مطابق آئین‌های کهن به خاک سپرده شد (Posener, 1936: no. 5).

متن سنگ‌نگاره تدفین گاو آپیس به سال ۵۱۸ پ.م. چنین است: «سال چهارم، سومین ماه از فصل شمو، روز سیزدهم (نوامبر ۵۱۸ پ.م.) از سلطنت اعلی حضرت، شاه مصر علیا و سفلی، داریوش، که زندگانی‌اش هم‌چون رع (خدای خورشید) باد (تا ابد). این خدا با آرامش به غرب برده شد. او در آرامگاه خود که اعلی حضرت برایش مهیا کرده بود، پس از انجام تمامی مراسم نیایش، در تالار مومیایی به خاک سپرده شد. هرگز پیش از این چنین مکانی ساخته نشده بود. به راستی اعلی حضرت او را بزرگ داشت، چنان‌که هوروس پدرش، اوزیریس (خدای آسمان)، را بزرگ می‌داشت. تابوتی عظیم از سنگ یکپارچه و ارزشمند برایش ساخته شد، همان‌گونه که از گذشته رسم بود. چندین دست ملحفه برایش آماده شد. طلسم‌ها و تمامی آرایه‌های زرین او و هم‌چنین اشیای قیمتی دیگر به آنجا آورده شد. این [تجهیزات] از تمامی آنچه پیش از این ساخته شده بود، زیباتر بود. به راستی، اعلی حضرت، آپیس زنده را بیش از هر شاه دیگری گرامی می‌داشت. جلال و شکوه این خدا در سال چهارم به اوج رسید. در نخستین ماه از فصل شمو، در روز چهارم، [آپیس به دنیا آمد]. در سال پنجم، در نخستین ماه از فصل پرت، روز بیست‌ونهم، در دوران سلطنت اعلی حضرت، شاه مصر علیا و سفلی، مسوتی-رع (کمبوجیه) [آپیس وارد معبد شد]. او در معبد پتاح جای گرفت. [طول عمر] این خدا هشت سال، سه ماه و پنج روز بود. باشد که داریوش برای او [آپیس]، چنان کند [که گویی از زندگی و سعادت جاوید بهره‌مند شده است]» (Posener, 1936: no. 5؛ بروسیوس، ۱۴۰۰: ۱۳۰-۱۳۲).

براساس متن این سنگ‌نوشته، داریوش دستور داد تا مراسم تدفینی باشکوه و کامل برای گاو آپیس درگذشته برگزار شود و تابوتی سنگی و ارزشمند برای او ساخته شود؛ هم‌چنین درمورد او گفته شده است که داریوش بیش از هر فرعون دیگری به گاو آپیس ابراز علاقه کرده است (کوک، ۱۳۸۸: ۱۱۹).

در یکی از متون معبد سراپیوم در ممفیس نیز آمده است: «شاه جنوب و شمال، پاینده باد، که آپیس او را دوست می‌دارد». این متن بر روی ظرفی حک شده بود که داریوش به «آپیس» زمان خود اهدا کرده بود (داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۸). داریوش با احترام فراوان به مقدسات مصریان و گاو

آپیس، به‌گونه‌ای رفتار کرد که او را هم‌چون یکی از فراعنۀ بزرگ خود دانستند و اقداماتش را ارج نهادند.

- حمایت از معابد و روحانیون

پس از ورود داریوش به مصر، او با بازگرداندن امتیازات روحانیون مصری، نشان داد که به امور مصر توجه دارد و نظر آنان را به خود جلب کرد. وی برای دل‌جویی از طبقۀ روحانی مصر، لباس آنان را پوشید و حقوق و مزایای پیشین اماکن مقدس، جوامع روحانی و کاهنان را تأیید کرد و خود را جانشین کمبوجیه و فراعنۀ قانونی مصر معرفی نمود (Bresciani, 1998: 249؛ بریان، ۱۳۷۹: ۹۸۳/۱ و ۹۸۶؛ قائم‌مقامی، ۱۳۵۰: ۳۶۴؛ ولایتی، ۱۳۷۸: ۱۷۹). حتی «دیودور سیسیلی» نقل می‌کند که داریوش نزد کاهنان مصری به فراگیری الهیات پرداخت و مطابق سنت فراعنۀ رفتار کرد؛ به همین سبب، مصریان او را بسیار گرمی داشتند و پس از مرگش، برای او در درگاه خدایان دعا کردند (Diodorus Sicilly, I, 95. 3-5)؛ البته «داندامایف» این روایت را اغراق‌آمیز می‌داند (داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۷). داریوش در مصر، برای تثبیت حکومت خود و در ادامه سیاست‌های صلح‌جویانۀ پیشینیانش، نظام اداری و حکومتی مصر را به وضعیت پیشین در دوران فراعنۀ بازگرداند و حقوق و مزایای پیشین اماکن مقدس و جوامع روحانی را نیز تأیید کرد (Schmidt, 1953: 1/25). دستور ساخت و تعمیر معابد مصر را می‌توان از طریق کتیبه‌های موجود در معابد: بوسیرس (Busirs)، الکاب (Elkab)، ادفو (Edfu) و هیبیس (Hibis) اثبات کرد (Gropp, 1990: 46). معبد الکاب، یکی از معابدی بود که توسط داریوش بازسازی شد. این معبد، محراب پادشاهی مصر علیا به‌شمار می‌رفت، جایی که فرعون جدید تاج سپید را دریافت می‌کرد. بر روی یکی از ستون‌های این معبد، کتیبه‌ای از داریوش با مضمون «محبوب هروئریس (Haroeris)»، خداوندگار و ارباب مصر علیا، یافت شده است. قطعه‌ای از نیمکت معبد نیز دارای کتیبه‌ای به نام داریوش است؛ علاوه بر این، یک نیمۀ استوانه به نام داریوش با مضمون «آن کس که آداب و مراسم مذهبی را انجام می‌دهد، شاه مصر علیا و سفلی، داریوش» در این معبد کشف شده است (بریان، ۱۳۷۹: ۹۸۹/۱).

برای تأمین سنگ‌های موردنیاز این بناها، داریوش دستور داد تا از معادن وادی حمامات استفاده شود. «آتیواهی» (Atiyawahi)، فرماندار ایرانی کویپتوس، مأمور استخراج سنگ شد و در طول ۳۷ سال خدمت خود در این مأموریت، کتیبه‌هایی را در وادی حمامات حک کرد. به هر حال، داریوش با بخشش‌های فراوان به معابد مصری، زمام امور روحانی آن سرزمین را در دست گرفت؛ در همین راستا، داریوش برای جلب رضایت روحانیون مصری، به بازسازی معبد خدای پتاح در ممفیس و هم‌چنین معبد بزرگ خدای آمون در غرب تب، واقع در واحۀ الخارجۀ در صحرای لیبی، همت گماشت (داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۷).

۲. حفظ و احیای نهادهای مصری

- بازگرداندن حقوق و امتیازات

داریوش یکم را به عنوان یکی از قانون‌گذاران عصر باستان می‌شناسند. شاید او تصور می‌کرد که بهترین ابزار حکومت برای کنترل بر اتباع خود، اجرای قوانین محلی است و از این طریق می‌تواند تا حدودی از ناراضایتی ملل تحت فرمان خود بکاهد. دیودور سیسیلی، داریوش را ششمین قانون‌گذار مصر می‌داند و می‌گوید به دستور او، قوانین مصر از قدیم‌الایام تا زمان آزمایش گردآوری شد و مجموعه‌ای بر روی طومارهای پاپیروس فراهم آمد. زبده‌ترین قانون‌گذاران مصری نیز برای اجرای اوامر شاهنشاه، از هیچ کوششی جهت جلب رضایت وی دریغ نکردند (Diodorus Sicilly, I, 95. 4-5).

داریوش برای تدوین قوانین مصر، متوجه شد که پیش از او نیز اقداماتی در این زمینه توسط فراعنه پیشین مصر صورت گرفته است. بومیان مصر، قوانینی را به «منس»، بنیادگذار پادشاهی یگانه نیل، نسبت می‌دادند. بازنگری‌هایی نیز در قوانین توسط دیگر فراعنه مصر مانند: «سسوستریس»، «شیشاک» و «بوکخوریس» انجام شده بود. آمازیس نیز در اندیشه گردآوری قوانین مصری بود، اما پیش از اجرایی کردن آن درگذشت.

پیش از ۳۰ دسامبر ۵۱۸ پ.م.، داریوش به آریاندس، شهربان خود در مصر، دستور داده بود تا افراد دانا را از میان سپاهیان، روحانیون و دبیران مصری انتخاب کند تا قوانین پیشین مصر را تا سال چهارم آمازیس بنویسند و نزد او بفرستند (Spiegelberg, 1914: 30ff; Diodorus Sicily, I, 95. 4-5). برخلاف دادنامه‌های پیشین، داریوش نمی‌خواست قوانینش محدود به فرمان‌های شاهانه باشد، بلکه می‌خواست قوانین دینی و قوانین مربوط به آداب و رسوم مردم نیز در قوانین درج شود (اومستد، ۱۳۸۳: ۱۹۳).

متن پاپیروس دموئی مصری درباره این فرمان داریوش، چنین است: «رخدادهایی که پس از وقایع مندرج در کتاب قوانین، از سال ۴۴ فرعون آمازیس تا روزی که کمبوجیه فرمانروای مصر شد، اتفاق افتاده است. او روی یک حصیر مُرد(?) پیش از آن‌که به سرزمین خود برسد. داریوش شاه شد و (فرمانروایان?) سراسر زمین به دلیل برتری دل او از او اطاعت کردند. او در سال سوم به شهربان خود (آریاندس) در مصر نوشت: باشد که دانایان به نزد من آورده شوند از میان جنگجویان، روحانیون و دبیران مصر [...] با هم(?) به منظور این‌که قوانین مصر را تا سال ۴۴ فرعون آمازیس بنویسند. قانون [فرعون]، معابد و مردم به اینجا آورده شد. [...] یک پاپیروس تا سال ۱۹ [...] مصر. آن‌ها بودند [...] به سال ۲۷. آن‌ها یک نسخه بر پاپیروس نوشتند، یکی به خط آشوری (بابلی)، و یکی به خط اسناد (دموتی). در حضور وی کامل شد. در حضور وی آن‌را نوشتند، هیچ چیز از قلم نیفتاد.» (بروسیوس، ۱۴۰۰: ۱۳۵).

این کمیسیون ۱۶ سال (۵۱۹-۵۰۳ پ.م.) به فعالیت خود ادامه داد و نتایج کار خود را در نسخه‌های آرامی و دموئی منتشر کرد. این متون، گرچه محتوای دقیق کتاب تدوین شده را مشخص نمی‌کنند؛ اما «حقوق عمومی»، «حقوق معابد» و «حقوق خصوصی» را از یک دیگر متمایز می‌سازند (بریان، ۱۳۷۹: ۹۸۷/۱). ازسوی دیگر، بررسی متن دموئی، دیدگاهی از سیاست‌های داریوش در مصر را به دست می‌دهد. براساس این داده‌ها، داریوش رویکردی سنجیده در مصر اتخاذ کرده بود. او تا حد امکان به مردم اجازه داده بود تا سنت‌های فرهنگی و آئینی خود را آزادانه دنبال کنند و از این طریق، رضایت آنان را جلب کرده بود (بروسیوس، ۱۴۰۰: ۱۳۵-۱۳۶).

- احیای مدرسه پزشکی سائیس

براساس اسناد مصری، هنگامی که داریوش در ایلام حضور داشت، اوجاهورسنت را به منظور بازسازی مدرسه پزشکی سائیس به مصر اعزام کرد (بروسیوس، ۱۴۰۰: ۱۳۴). اگر این اشاره به لشکرکشی داریوش علیه شورش ایلام در سال ۵۲۱ پ.م. باشد، نشان می‌دهد که اوجاهورسنت در همان اوایل سلطنت داریوش برای این مأموریت به مصر بازگشته است. داریوش به اوجاهورسنت دستور داد تا از شوش به سائیس بازگردد و معبد شهر، که در جریان ناآرامی‌ها آسیب دیده بود، را بازسازی کند. هدف از این اقدام، اجرای سیاست‌های داریوش در منطقه بود (داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۸؛ کوک، ۱۳۸۸: ۱۹۹؛ Posener, 1936: 175-190).

سنگ‌نوشته هیروگلیفی اوجاهورسنت، که در مجموعه مصری «قیصر» در تی‌وولی (بیلایق امپراتور روم هادریان) یافت شده است (آذری، ۱۳۵۱: ۱۴۲)، جزئیات بیشتری درمورد احیای مدرسه پزشکی سائیس ارائه می‌دهد. در این متن آمده است: «اعلی حضرت داریوش، شاه مصر علیا و

سفلی، به من فرمان داد به مصر بازگردم، زمانی که در ایلام بود و شاهنشاه همه سرزمین‌های بیگانه و فرمانروای بزرگ مصر بود، تا بنای «سرای زندگانی» را بازسازی کنم، پس از آن که ویران افتاده بود. خارجی‌ها مرا از یک سرزمین خارجی به سرزمین خارجی دیگری بردند. مرا به مصر رساندند، همان‌گونه که فرمانروای دو سرزمین فرمان داده بود. من طبق فرمان اعلی حضرت عمل کردم. من همه کارکنان آن‌ها را به آن‌ها دادم، مرکب از افراد اصیل، هیچ غیراصیل در میان آن‌ها نبود. من آن‌ها را به دست همه دانشمندان سپردم تا تمام کارهایشان را بیاموزند. اعلی حضرت فرمان داده بود تا هر چیز مناسب به آن‌ها داده شود تا همه وظایفشان را به خوبی انجام دهند. من هرچه را که به کارشان می‌خورد و همه مایحتاج آن‌ها را که مکتوب بود، در اختیارشان نهادم، همان‌گونه که در گذشته بود. اعلی حضرت این کار را کرد، زیرا ارزش این شغل را می‌دانست، در زنده کردن هر آن‌چه بیمار است، در نامبردار کردن خدایان، پرستشگاه‌هایشان، پیش‌کش‌هایشان و برگزاری مراسم جشن‌هایشان که همیشه برپا باشد» (بروسیوس، ۱۴۰۰: ۱۳۴؛ اومستد، ۱۳۸۳: ۱۹۵-۱۹۴).

علاوه بر این، اسناد دیگری مانند کاغذ حصیری ایریس نیز وجود این دانشکده پزشکی در سائیس را تأیید می‌کنند (ملک‌زاده، ۱۳۴۷: ۴۴).

۳. پروژه‌های عمرانی و زیرساخت

- حفر و بازسازی کانال سوئز

داده‌های مورخان کلاسیک درباره آبراهه سوئز، رویکردی دوگانه و بعضاً متناقض دارد (داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۶). «استرابو» (Strabo, XVII, I. 25) احداث این آبراهه را به «سیسوستریس»، یکی از فراغنه مصر، پیش از جنگ‌های ترؤا نسبت می‌دهد. دیودور سیسیلی (کتاب اول، بند ۵۶-۵۷) نیز به حفر آبراهه‌های متعددی توسط سِیسوستریس در منطقه‌ای وسیع، از ممفیس تا دریا، اشاره می‌کند. دیگر مورخان یونانی نیز حفر آبراهه سوئز را به سِیسوستریس نسبت داده‌اند (Tuplin, 1991: 239).

با این حال، منابع دیگری «نخائو دوم» (۶۱۱-۵۹۵ پ.م.) و داریوش یکم هخامنشی را به عنوان سازندگان این آبراهه معرفی می‌کنند (Herodotus, II. 158; IV. 42; Diodorus Sicilly, I. 33). هروdotus, XVII, I. 25). نخائو، نخستین فردی می‌داند که اقدام به حفر آبراهه کرده است (Herodotus, II. 158)، ادعایی که با توجه به فقدان شواهد مستقل مصری پیش از دوران نخائو، تاحدودی قابل تأیید است (Tuplin, 1991: 239). به نظر می‌رسد که اولین تلاش‌ها برای ساخت آبراهه سوئز به دوران میانه مصر (۲۱۶۰-۱۷۸۸ پ.م.) بازمی‌گردد، زمانی که آبراهه‌ای میان «یوباستیس» و دریای سرخ حفر شد، اما به مرور زمان، این آبراهه از بین رفت. پس از آن، نخائو دستور به لایروبی مجدد آن داد، اما این کار به سرانجام نرسید (اومستد، ۱۳۸۳: ۱۹۷).

منابع کلاسیک، دلایل گوناگونی را برای ناکامی در حفر آبراهه سوئز ذکر می‌کنند. هروdotus, II. 158) به تلفات ۱۲۰ هزار نفری در زمان نخائو و مخالفت یک پیشگو با ادامه کار اشاره می‌کند. استرابو و دیودور سیسیلی (Diodorus Sicilly, I. 33; Strabo, XVII, I. 25) مرگ ناگهانی نخائو را دلیل توقف کار می‌دانند. برخی نیز به ترس از آلودگی آب نیل و خطر سیل، هزینه‌های سنگین، یا پیش‌بینی‌های نامساعد کاهنان اشاره کرده‌اند (Tuplin, 1991: 239).

داریوش یکم، پس از عبور از صحرای عربستان در سال ۵۱۸ پ.م. و مشاهده آبراهه ناتمام نخائو، تصمیم به تکمیل آن گرفت (اومستد، ۱۳۸۳: ۱۹۸)؛ هدف او ایجاد مسیر آبی ارزان‌تر و کوتاه‌تر به هند بود، ایده‌ای که در پی لشکرکشی‌اش به مصر در سال چهارم سلطنتش شکل گرفت (قائم‌مقامی، ۱۳۵۱: ۳۶۴). برای کسب اطلاعات درباره مرزهای جنوبی و شرقی امپراتوری و ایجاد ارتباط آبی شرق و غرب، داریوش دریانورد «اسکیلاکس کاریانندی» را مأمور کرد تا از طریق رود سند به دریا برسد (Herodotus, IV. 44). پس از گزارش اسکیلاکس، داریوش به فکر تکمیل پروژه نخائو

افتاد. او پس از مشورت با مصریان مقیم ایران، دستور به اکتشاف و بررسی دقیق آبراهه ناتمام نخائو داد. پس از دریافت گزارش گروه اکتشافی، داریوش دستور به حفر آبراهه داد. این پروژه شامل حفر چاه‌ها برای تأمین آب آشامیدنی کارگران و سپس آغاز عملیات حفر آبراهه بود، که احتمالاً حدود ۱۰ سال به طول انجامید (هینتس، ۱۳۷۸: ۱۸۶؛ فره‌وشی، ۱۳۷۹: ۱۳۲).

براساس یک کتیبه مصری آسیب دیده، کشتی‌هایی برای انتقال محموله‌های مالیاتی از مصر به پارس، از این آبراهه استفاده کردند (Dandamayev & Lukonin, 1989: 211). این کاروان دریایی، که شامل ۲۴ یا ۳۲ کشتی بود، از کرانه‌های عربستان تا خلیج فارس حرکت کرد و به سلامت به مقصد رسید (هینتس، ۱۳۷۸: ۱۹۱). از میان مورخان یونانی تنها هرودوت (Herodotus, II. 158)، اتمام این کار را تأیید می‌کند، که این نظر نیز با شواهد باستان‌شناسی و سفر «داماستس» از طریق آبراهه در قرن پنجم پیش از میلاد، تقویت می‌شود (Tuplin, 1991: 238). به نظر می‌رسد استرابو و دیودور (Diodorus Sicily, I. 33; Strabo, XVII, I. 25) که حفر آبراهه سوئز توسط داریوش را ناتمام اعلام کرده‌اند، مطالب را جابه‌جا کرده‌اند و آن چه را که مربوط به دوره‌های پیش از داریوش بوده، به او نسبت داده‌اند، یا این که آبراهه‌ای که داریوش ساخته بود، در دوره‌های بعدی از بین رفته و در دوران «بطلمیوسی» بازسازی شده است (زرین‌کوب و خزانگی، ۱۳۹۲: ۱۰۵).

براساس تحقیقات یویوت، ساخت آبراهه در دهه آخر سلطنت داریوش تکمیل شده است (Yoyotte, 1972: 266)، و با تکیه بر اسناد استحکامات تخت جمشید، که در آن‌ها از تحویل کالاهای متفاوت به تخت جمشید ذکر شده، «هینتس» به این نتیجه رسیده است که ساخت این کانال در سال ۴۹۸ پ.م. به پایان رسیده است (Hinz, 1975: 120). آبراهه سوئز در آن زمان، از طریق دریای سرخ، مصر و ایران را به هم متصل می‌کرد و مسیری به سوی هند ایجاد می‌کرد (Dandamayev & Lukonin, 1989: 211). طول این آبراهه حدود ۸۴ کیلومتر (Herodotus, II. 158) و عرض آن حدود ۴۵ متر بوده است (هینتس، ۱۳۷۸: ۱۸۷-۱۸۸).

داریوش، با کنترل سرزمین‌های حاصلخیز و پرجمعیت رودخانه‌ای (نیل، دجله و فرات)، از منابع آبی برای اهداف استراتژیک و تجاری خود بهره می‌برد؛ بنابراین، حفر آبراهه سوئز، برای اتصال اقیانوس هند به دریای مدیترانه، اولویت بالایی داشت (کوک، ۱۳۸۸: ۱۲۷). این آبراهه، علاوه بر تسهیل حمل و نقل کالا و دسترسی به مناطق تحت سلطه، برای گسترش نفوذ نظامی ایران نیز حیاتی بود؛ زیرا به نیروی دریایی ایران اجازه می‌داد تا به سواحل مدیترانه، دریای سیاه، آسیای صغیر و بحرالجزایر از طریق خلیج فارس، دریای عمان و اقیانوس هند دسترسی پیدا کند (سامی، ۱۳۸۸: ۱۸۱/۸).

به منظور ثبت و بزرگداشت این اقدام، داریوش پس از اتمام آبراهه، پنج سنگ‌نوشته ایستاده با ارتفاع بیش از سه متر از سنگ گرانیت سرخ در نقاط مختلف نصب کرد. این سنگ‌نوشته‌ها شامل نوشته‌های میخی فارسی باستان، ایلامی و بابلی در یک سمت و نوشته‌هایی به خط هیروگلیف مصری در سمت دیگر بودند. از میان این سنگ‌نوشته‌ها، تنها چهار عدد باقی مانده است (Posener, 1936: 48; Dandamayev & Lukonin, 1989: 210). هینتس، ۱۳۷۸: ۱۸۸؛ قائم مقامی، ۱۳۵۱: ۳۶۸؛ کوک، ۱۳۸۸: ۱۲۸). این کتیبه‌ها به ترتیب در تل‌المسخوته (دو کتیبه)، سراپیوم، قبره یا شالوفه و سوئز قرار داشتند (Posener, 1936: 49-50).

متن‌های این سنگ‌نوشته‌ها، روایت داریوش از تکمیل آبراهه را بیان می‌کنند. در سنگ‌نوشته‌های سه‌زبانه، پس از ستایش اهورامزدا و شاهنشاهی داریوش، آمده است: «داریوش شاه گوید: من پارس هستم. از پارس مصر را گرفتم. من فرمان‌کندن این آبراهه را دادم از رودی به نام پیراؤ (نیل) که در مصر جریان دارد به دریایی که از پارس می‌آید. سپس چنان‌که فرمان داده بودم این آبراهه حفر شد و چنان‌که من می‌خواستم کشتی‌ها از مصر در آن به سوی پارس روانه

شدند.» (Kent, 1953: 147). متن هیروگلیف، که براساس سنت مصری نوشته شده، داریوش را جانشین فراعنه معرفی می‌کند (داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۶-۱۸۷) و نشان می‌دهد که او به سنت‌ها و آئین‌های مصری احترام گذاشته و در راستای آن‌ها، آبراهه سوئز را افتتاح کرده است. این کتیبه‌ها نشان می‌دهند که داریوش برای افتتاح آبراهه، شاهزادگان و بلندپایگان زیادی را دعوت کرده بود و از حمل ۲۴ یا ۳۲ کشتی خراج از طریق این آبراهه و رسیدن آن‌ها به مقصد سخن می‌گوید (کوک، ۱۳۸۸: ۱۲۸).

متن هیروگلیف به اهمیت تاریخی این پروژه اشاره دارد: «تو هستی ... شاه تا ابد ... فرمان تو ... شن ...»، و احتمالاً به معنای: «با فرمان تو درست از میان شن و بیابان این آبراهه کنده شد.» و در ادامه آمده است: «تا آنجا که در یادهای مانده در اینجا آبی به دست نیامده است. می‌بایستی آب [آشامیدنی] به همراه برداشته می‌شد. اعلی‌حضرت به این کار موفق شد، و اینک از اینجا کشتی‌ها می‌روند. چیزی که اعلی‌حضرت می‌گوید به حقیقت می‌پیوندد، درست همان‌طور که هر آن‌چه از دهان خدای خورشید، رع، بیرون می‌آید، محقق می‌شود.» این کتیبه با آرزوی جاودانگی و طول عمر داریوش به پایان می‌رسد (هینتس، ۱۳۷۸: ۱۹۰).

از نظر اقتصادی، آبراهه سوئز نقش مهمی در رونق تجارت امپراتوری هخامنشی داشت. این آبراهه، به دلیل موقعیت مصر در تجارت با آفریقا و صادرات کالاهای داخلی، معادن، حیوانات و طیور، برای حمل‌ونقل سریع و آسان کالاهای بازرگانی مصر به سایر سرزمین‌های تحت سلطه هخامنشیان بسیار سودمند بود (سامی، ۱۳۸۸: ۱۸۱/۱)؛ هرچند برخی محققان معتقدند که فعالیت‌های دریایی داریوش چندان پایدار نبوده و «نئارخوس»، دریاسالار «اسکندر»، در سفر دریایی خود از سند تا خلیج فارس با تسهیلات دریایی ایرانیان مواجه نشده است. با این حال، کشفیات باستان‌شناسی در تل‌المسخوطه اطلاعات ارزشمندی درباره دوران حکومت ایرانیان در مصر تا سال ۴۰۰ پ.م. ارائه می‌دهد؛ هم‌چنین، وجود زیارتگاه ایزدبانو حنلیت در این منطقه نشان‌دهنده حضور متحدان عرب برای حفاظت از قسمت غربی آبراهه است (کوک، ۱۳۸۸: ۱۲۸).

- بازسازی معبد آمون

داریوش یکم، معبد بزرگ آمون در واحه الخارقه (واقع در غرب تب، در صحرای لیبی) را بازسازی کرد. این پروژه، که ۲۰ سال (۵۱۰-۴۹۰ پ.م.) به طول انجامید (Winlock, 1941: 32)، آثار با ارزشی از خود به جای گذاشته که تا امروز پابرجا مانده‌اند (داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۸). واحه الخارقه، یا واحه جنوبی، در دوران رومی‌ها «هبت» و در زبان یونانی «هیپیس» نامیده می‌شد و از قرون وسطی تا قرن ۱۸ م.، «المیمون» خوانده می‌شد (Winlock, 1941: 13). در جنوب این واحه، بنایی خشتی از دوره هخامنشی همراه با تعداد زیادی کاسه و کوزه‌های سفالی برای ذخیره آذوقه کشف شده است. برخی از این ظروف، کتیبه‌هایی از شاهان هخامنشی را بر خود دارند. متون مصری، داریوش یکم را بنیان‌گذار و تزئین‌کننده این معبد می‌دانند و از بازسازی و افزودن تزئینات بیشتر به آن در زمان داریوش دوم (۴۲۴-۴۰۵ پ.م.) خبر می‌دهند (ولایتی، ۱۳۸۳: ۲۰۴).

آغاز عملیات ساختمانی این معبد به دوران آخرین فراعنه سلسله «سائیت» بازمی‌گردد، با این حال، داریوش بانی بناهای اصلی آن بوده است. این معبد که با پیکره‌های صدها خدای مصری آراسته شده، براساس کتیبه‌ای از داریوش یکم که در نزدیکی آن کشف شده، به پیشگاه آمون-رع تقدیم شده است (بریان، ۱۳۷۹: ۹۹۰/۱؛ Willetner, 2003: 20). مضمون کتیبه چنین است: «داریوش شاه، این بنا را برای پدر خود، آمون-رع، برپا کرد» (داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۸۸).

این معبد شامل یک سالن ستون‌دار، یک سالن قربانی و یک محراب (محل نگهداری اشیاء مقدس) است. در دیواره شمالی معبد، سه در وجود دارد که به هر یک از این سالن‌ها راه می‌یابند.

سالن ستون دار با ۱۲ ستون، مزین به سرستون‌های گل و نخل، آراسته شده است. دیوارهای این سالن نیز با نقش برجسته‌ها و کتیبه‌ها تزئین شده‌اند. سالن قربانی، مزین به دیوارهایی پوشیده از نقش برجسته‌ها و متون مذهبی است که شاه را در حال تقدیم کوزه‌های شراب به خدایان مختلف در معابد مصری به تصویر می‌کشد (Wijngaarden, 1954: 68-72).

بر دیوارهای معبد آمون، تصاویری به سبک نقوش مصری از داریوش یکم به چشم می‌خورد که او را هم‌چون خدایان و فراعنه مصر به تصویر کشیده‌اند (Gropp, 1990: 46)؛ هم‌چنین، بر دیواره‌های بیرونی معبد، نقش برجسته‌هایی از داریوش به شکل فراعنه مصر وجود دارد که او را در حال تقدیم قربانی به معبد با تشریفات خاص، در برابر خدایان نشان می‌دهند (Wijngaarden, 1954: 70).

در این تصاویر، داریوش در شمال فرعون و با چهره‌های گوناگون نمایانده شده است و در تمامی آن‌ها، تاج‌ها و علائم سنتی فراعنه را بر سر دارد. او در حال تقدیم پیشکش‌های گوناگون، از جمله صمغ‌های معطر، شراب، آب و دیگر نوشیدنی‌ها، به پیشگاه خدایان مصری است. در این معبد، دو سرود به پیشگاه آمون و یک سرود به پیشگاه آفتاب نقش شده که شاه می‌بایستی در جریان تشریفات و مراسم مذهبی، آن‌ها را تلاوت می‌کرده است (بریان، ۱۳۷۹: ۹۹۰/۱).

تصاویر موجود از داریوش در معبد آمون، صحنه‌هایی از پرستش خدایان مصری را به نمایش می‌گذارند که به عنوان تبلیغات شاهی و نشانه‌های نمادین اتحاد مصر علیا و سفلی عمل می‌کردند (Willeitner, 2003: 30). در این تصاویر، خدایان مختلف مصر در کنار داریوش به تصویر کشیده شده‌اند که حمایت خود را از او نشان می‌دهند (ولایتی، ۱۳۸۳: ۲۱۳). نقش برجسته‌های داریوش در معبد آمون، وی را در حال انجام مراسم عبادی مصری و دریافت هدیه از دست خدایان مصری به تصویر می‌کشد (کورت، ۱۳۸۹: ۶۱).

این نقش برجسته‌ها و کتیبه‌های موجود بر دیوار شرقی تالار ستون دار «ب»، نمودهای گوناگونی از روابط ویژه خدایان با داریوش را روایت می‌کنند. این کتیبه‌ها و نقش برجسته‌ها، داریوش را همراه با خدایان مصری نشان می‌دهند؛ خداوند «موت» (Mut) دست شاه را گرفته و به او زندگی می‌بخشد. خداوند «ایمی-وت» (Imy-Wet) گرز خود را به سوی بینی داریوش دراز کرده است. ایزیس، داریوش را در آغوش گرفته و او را همانند پسر محبوب خود مورد خطاب قرار می‌دهد. الهه «نیت» در حال شیر دادن به داریوش جوان است و در همان حال خداوند «هاتور» (Hathor) او را در آغوش گرفته است (بریان، ۱۳۷۹: ۹۹۱/۱).

به احتمال زیاد، معمار مخصوص داریوش، «خنمبیرع» (Khnumibre)، سازنده این معبد بوده است. او مسئولیت تمامی کارهای ساختمانی داریوش در مصر را برعهده داشته است (Posener, 1936: nos. 11-23). خنمبیرع در زمان آمازیس نیز بارها در وادی حمامات کار نموده و به مقام‌هایی مانند: «وخشوری بغان»، «سرکردگی سربازان» و «متصدی کارهای هنری» رسیده بود. او هم‌چنین معابد «هوروس» و «ایزیس» شهر کوپتوس، و معابد «موت»، «خنسو» و «هارپوکراتش» شهر تب را نیز تعمیر و مرمت کرده بود (Couyat & Montet, 1912: nos. 14, 18, 90-93, 134-5, 137, 186, 190, 193؛ ملک‌زاده، ۱۳۴۷: ۵۳؛ بریان، ۱۳۷۹: ۱۰۰۲/۱).

- بهره‌گیری از منابع و نیروی انسانی مصر

در دوره فرمانروایی داریوش یکم، گروهی از پزشکان مصری در دربار ایران خدمت می‌کردند. این پزشکان نخستین بار توسط یکی از یونانیان به دربار شاهنشاه هخامنشی معرفی شدند (آذری، ۱۳۵۱: ۱۵۰؛ بیانی، ۱۳۵۰: ۱۲۳)؛ هم‌چنین، هنرمندان و صنعتگران مصری در شهرهای شاهی هخامنشی، از جمله در ساخت کاخ آپادانای شوش، نقش فعالی داشتند. این صنعتگران به عنوان تزئین‌کننده

دیوارها، زرگر، و نجار مشغول به کار بودند. مصالحی مانند نقره و چوب آبنوس مورد نیاز برای ساخت این کاخ نیز از مصر تأمین می‌شد (کتیبه داریوش یکم در شوش (DSf) بند ۱۱، سطرهای ۴۰-۴۱؛ بند ۱۳، سطرهای ۴۹-۵۵).

در کاوش‌های سال ۱۹۷۲م. در شوش، مجسمه‌ای از داریوش کشف شد که سبک ساخت آن متأثر از هنر مصری است. این مجسمه احتمالاً از شهر هلیوپولیس به شوش منتقل شده و در اصل جفت بوده است. ارتفاع آن حدود سه متر بوده، اما سر مجسمه مفقود شده است. درحالی‌که داریوش در این مجسمه لباس پارسی پوشیده، سبک ساخت آن کاملاً مصری است. کتیبه‌ای سه‌زبانه بر روی ردا وجود دارد که در آن داریوش به عنوان فرمانروای مصر معرفی شده است (بروسیوس، ۱۴۰۰: ۱۲۸؛ لوکوک، ۱۴۰۰: ۲۹۶-۲۹۷).

برپایه این مجسمه نیز کتیبه‌ای هیروگلیفی پنج‌ستونی وجود دارد که داریوش را با القاب فراعنه مصر خطاب کرده است. او در این کتیبه با عنوان «شاه مصر علیا و مصر سفلی، پیروز بر نه کمان (نام مصری همه مردم جهان)» معرفی شده و با خدایانی چون «رع» و «مونتو» (Montu: رب النوع جنگ است که به صورت شاهین ظاهر می‌شود. مونتو، خدای اصلی شهر لتوپولیس در مصر سفلی بوده است) مقایسه شده است (بروسیوس، ۱۴۰۰: ۷۸ و ۱۳۰). این القاب نشان‌دهنده تلاش داریوش برای تلفیق نمادهای ایرانی و مصری در جهت مشروعیت بخشی به حکومت خود است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که تعاملات ایران و مصر در زمان داریوش بزرگ هخامنشی، صرفاً محدود به روابط سیاسی و اقتصادی نبوده، بلکه شامل تبادل فرهنگی عمیقی نیز می‌شده است. داریوش، با درک اهمیت تمدن مصر و جایگاه ویژه آن در منطقه، سیاستی را اتخاذ کرد که ضمن حفظ منافع امپراتوری هخامنشی، به حفظ و احیای میراث فرهنگی مصر نیز توجه می‌کرد. یکی از ارکان اصلی این سیاست، احترام به باورهای مذهبی مصریان بود. داریوش با پذیرش و حمایت از آئین‌های مصری، به‌ویژه تقدیس گاو مقدس آپیس، سعی در جلب رضایت و وفاداری مردم محلی داشت. این احترام به سنت‌های مذهبی شامل اقدامات عملی مانند بازسازی معابد و احیای نهادهای فرهنگی بود. داریوش به جای اعمال قدرت مطلق، با مشارکت نخبگان مصری در تدوین قوانین محلی، نشان داد که به سنت‌ها و ارزش‌های مصری احترام می‌گذارد. داریوش بزرگ با احیای مدرسه پزشکی سائیس، به توسعه دانش و علم در مصر و احترام به فرهنگ آن نشان داد. بازسازی و تکمیل کانال سوئز نیز نقش مهمی در توسعه تجارت و ارتباطات بین ایران و مصر داشت و به پیشرفت اقتصادی هر دو کشور منجر شد. این اقدامات نشان‌دهنده درک و توجه داریوش به اهمیت فرهنگ و تمدن مصر و هم‌چنین پیوند دو سرزمین است. این روش حاکمیتی، ضمن تأمین منافع هخامنشی، به ایجاد ثبات و آرامش در مصر منجر شد. این تعاملات فرهنگی، اثرات ماندگاری بر روابط دو تمدن گذاشت و نشان‌دهنده درکی عمیق از اهمیت تنوع فرهنگی و ضرورت احترام به سنت‌های دیگر در سیاست خارجی داریوش است. این سیاست‌ها، فراتر از یک استراتژی صرفاً سیاسی، به تداوم و شکوفایی فرهنگ مصر و ثبات در منطقه کمک کرده است. به‌طور خلاصه، پژوهش نشان می‌دهد که داریوش با درک عمیق از پیچیدگی‌های فرهنگی، رویکردی دو جانبه و محترم نسبت به سنت‌های مصر اتخاذ کرد.

با نگاهی فراتر از دوره حکومت داریوش یکم، می‌توان آثار ماندگار تعاملات فرهنگی ایران و مصر را در زمینه هنر و معماری هر دو تمدن به‌روشنی مشاهده کرد. نفوذ برخی از عناصر زیباشناختی، نمادها و تکنیک‌های هنری مصر به دربار هخامنشی، مانند استفاده از نقوش و حجاری‌های مصری بر سازه‌های ایرانی، به‌ویژه در مجسمه داریوش و برخی تزئینات شوش، نشان از تأثیر متقابل این

روابط دارد. ازسوی دیگر، بهره‌گیری از مفاهیم و فرم‌های معماری پارسی، مانند ستون‌های بلند و ایوان‌های ستون‌دار، در بازسازی معابد مصری، به‌ویژه معبد هیبیس و برخی بناهای مذهبی و اداری مصر در این دوره مشاهده می‌شود. این دادوستد هنری و معماری نه تنها در عصر هخامنشی، بلکه بعدها در دوران پس از بازپس‌گیری استقلال مصر نیز محسوس بود؛ به‌گونه‌ای که عناصر هخامنشی در برخی آثار بطلیمیوسی و حتی رومی دیده می‌شود. بنابراین، دوران داریوش یکم آغازگر عصر جدیدی در هم‌گرایی هنری و معماری میان دو تمدن بود و نمونه‌هایی ماندگار و ارزشمند از تلفیق سنت‌های ایرانی و مصری را در حافظه فرهنگی جهان به یادگار گذاشت.

سپاسگزاری

در پایان نویسندگان برخود لازم می‌دانند که از داوران ناشناس نشریه با نظرات ارزشمند خود به غنای متن مقاله افزودند، قدردانی نمایند.

تضاد منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی و دقیق بودن آن در متن و انتهای مقاله، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

پی‌نوشت

۱. برای آگاهی از شرح شورش‌ها، ر. ک. به: داندامایف، ۱۳۸۱: ۱۵۵-۱۸۱.
۲. «هوروس» خدای مصری دنیا و نور است که یا به صورت کودک یا به صورت «شاهین» نشان داده می‌شود (بروسیوس، ۱۴۰۰: ۷۸).
۳. «خدا پتاح» خدای اصلی ممفیس، پایتخت قدیم مصر، پیش‌گویی‌ها را از طریق آپیس بیان می‌کرد. پتاح، خدای کارگران ماهر و هنرمندان، خالق دنیا، قلب و کلام بود (بروسیوس، ۱۴۰۰: ۷۸).

کتابنامه

- آذری، علاءالدین، (۱۳۵۱). «روابط ایران و مصر در عهد باستان»، بررسی‌های تاریخی، ۷، (۴): ۱۶۸-۱۲۷.
- اومستد، آلبرت تن آیک، (۱۳۸۳). تاریخ شاهنشاهی هخامنشی. ترجمه محمد مقدم، چاپ سوم، تهران: علمی و فرهنگی.
- بریان، پی‌یر، (۱۳۷۹). تاریخ امپراتوری هخامنشیان. جلد ۱، ترجمه مهدی سمسار، چاپ سوم، تهران: زریاب.
- برشانی، ادا، (۱۳۸۵). «اشغال مصر توسط ایران»، در: ایلیا گرشویچ (گردآورنده)، تاریخ ایران دوره هخامنشیان، از مجموعه تاریخ کمبریج، جلد ۲، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: جامی: ۳۷۶-۴۰۶.
- بروسیوس، ماریا، (۱۴۰۰). شاهنشاهی هخامنشی از کورش بزرگ تا اردشیر اول. ترجمه هایدی مشایخ، چاپ چهارم، تهران: نشر ماهی.
- داندامایف، محمد آ.، (۱۳۸۱). تاریخ سیاسی هخامنشیان. ترجمه خشایار بهاری، تهران: کارنگ.
- زرین‌کوب، روزبه؛ و خزائی، سهم‌الدین، (۱۳۹۲). «داریوش، حفر آبراهه سوئز و نقش آن در توسعه روابط تجاری در دوره هخامنشی». پژوهش‌های علوم تاریخی، ۵ (۱): ۹۷-۱۱۶.
- سامی، علی، (۱۳۸۸). تمدن هخامنشی. جلد ۱، تهران: سمت.

- شارب، رالف نورمن، (۱۳۴۶). فرمان‌های شاهنشاهان هخامنشی که بزبان آریائی (پارسی باستان) نوشته شده. شیراز: شورای مرکزی جشن‌های شاهنشاهی.
- فره‌وشی، بهرام، (۱۳۷۹). ایرانویج. چاپ پنجم، تهران: دانشگاه تهران.
- فکری ارشاد، جهانگیر، (۱۳۵۳). «داریوش بزرگ و حفر کانال سوئز». هنر و مردم، ۱۳ (۱۴۰ و ۱۴۱): ۴۹-۵۲.
- قاسمی، محمد؛ و همکاران، (۱۳۹۹). «بررسی مناسبات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ایران و مصر در زمان داریوش اول هخامنشی». پژوهشنامه تاریخ، ۵۹: ۱۴۹-۱۷۲.
- قائم‌مقامی، جهانگیر، (۱۳۵۰). «سنگ‌نوشته‌های هخامنشی در ترعه نیل». بررسی‌های تاریخی، شماره ویژه: ۳۶۱-۳۸۶.
- کورت، آملی، (۱۳۸۹). هخامنشیان. ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، چاپ ششم، تهران: ققنوس.
- کوک، جان مانوئل، (۱۳۸۵). «ظهور هخامنشیان و بنیانگذاری امپراتوری هخامنشی»، در: ایلیا گرشویچ (گردآورنده)، تاریخ ایران دوره هخامنشیان، از مجموعه تاریخ کمبریج، جلد ۲، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: جامی: ۱۱-۱۲۱.
- کوک، جان مانوئل، (۱۳۸۸). شاهنشاهی هخامنشی. ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، چاپ چهارم، تهران: ققنوس.
- لوکوک، پی‌یر، (۱۴۰۰). کتیبه‌های هخامنشی. ترجمه نازیلا خلخالی، زیر نظر: ژاله آموزگار، چاپ ششم، تهران: فرزاد روز.
- ملک‌زاده، فرخ، (۱۳۴۷). «معبد آمون در مصر». بررسی‌های تاریخی، ۳ (۳): ۴۱-۵۴.
- ولایتی، رحیم، (۱۳۸۸). «چگونگی ساخت کانال سوئز توسط داریوش و بررسی تأثیر سیاسی-اقتصادی آن در دوره هخامنشیان». مطالعات باستان‌شناسی، ۱ (۲): ۱۷۷-۲۰۲.
- ولایتی، رحیم، (۱۳۸۳). «معبد هیبیس یادگار معماری هخامنشیان در مصر». اثر، ۳۶ و ۳۷: ۲۰۱-۲۱۴.
- ولایتی، رحیم، (۱۳۷۸). «مطالعه بخشی از یافته‌های باستان‌شناسی مرتبط با هنر دوره هخامنشیان در مصر». باغ نظر، ۱۰: ۸۹-۱۰۴.
- هینتس، والتر، (۱۳۷۸). داریوش و ایرانیان: تاریخ فرهنگ و تمدن هخامنشیان. ترجمه پرویز رجبی، تهران: نشر ماهی.

Reference

- Azari, A., (1972). "Relations between Iran and Egypt in Antiquity". *Bar-rasi haye Tarikhi*, 7(4): 127-168. (In Persian).
- Bresciani, E., (2006). "The Persian Occupation of Egypt". In: E. Gershevitch (Ed.), *The Cambridge History of Iran: The Median and Achaemenian Periods*, Vol. 2. Translated by M. Saghebfar, Tehran: Jami: 376-406. (In Persian).
- Bresciani, E., (1998), "Egypt I". in: Ehsan Yarshater (ed.), *Encyclopaedia Iranica*, 8: 247-249.
- Briant, P., (2000). *History of the Achaemenid Empire*. Translated by M. Samsar, Vol. 1, 3rd ed., Tehran: Zaryab. (In Persian).
- Brosius, M., (2021). *The Achaemenid Empire from Cyrus the Great to Artaxerxes I*. Translated by H. Mashayekh, 4th ed., Tehran: Nashr e Mahi. (In Persian).
- Cameron, G., (1948). *Persepolis Treasury Tablets*. The University of Chicago Press, Chicago.

- Cook, J. M., (2006). "The Rise of the Achaemenids and the Foundation of the Achaemenid Empire". In: E. Gershevitch (Ed.), *The Cambridge History of Iran: The Median and Achaemenian Periods*, Vol. 2. Translated by M. Sa-ghebfar, Tehran: Jami, pp. 11–121. (In Persian).
- Cook, J. M., (2009). *The Persian Empire*. Translated by M. Saghebfar, 4th ed., Tehran: Ghoghnoos. (In Persian).
- Couyat, J. & Montet, P., (1912). *Les inscriptions hiéroglyphiques et hiéa-tiques du Ouâdi Hammâmât*. l'Institut français d'archéologie orientale.
- Dandamaev, M. A., (2002). *The Political History of the Achaemenids*. Translated by K. Bahari, Tehran: SAMT. (In Persian).
- Dandamayev, M. A. & Lukonin, V. G., (1989). *The Culture and Social In-stitutions of Ancient Iran*. Cambridge University Press.
- Diodorus of Sicily (1968). *The Library of History*. vol. 1-2, translation by C. H. Oldfather, Cambridge (Mass.) & London, The Loeb Classical Library.
- Farahvashi, B., (2000). *Iranvij*. 5th ed., Tehran: University of Tehran Press. (In Persian).
- Fekri Ershad, J., (1974). "Darius the Great and the Excavation of the Suez Canal". *Honar va Mardom*, 13(140–141): 49–52. (In Persian).
- Ghasemi, M. *et al.*, (2020). "A Study of the Political, Economic, and Cultur-al Relations between Iran and Egypt during the Reign of Darius I". *Pa-zhuheshnameh ye Tarikh*, 59: 149–172. (In Persian).
- Gropp, G., (1990). *Ein Porträt des Königs Dareios I im Hibis-Tempel, Ägypten / Das Bildnis im alten Iran - Achämeniden- bis Sasanidenzeit*. Stuttgart: Steiner.
- Herodotus, (1957). *The Persian Wars*. Translated by A. D. Godley, Cam-bridge (Mass.) & London, The Loeb Classical Library.
- Hinz, W., (1975), "Darius und der Suez kanal", *Archaeologische Mittei-lungen aus Iran*, Berlin, Neue folge band. 8, pp. 115-121.
- Hinz, W., (1999). *Darius and the Persians: Hi-story, Culture, and Civilization of the Achaemenids*. Translated by P. Rajabi, Tehran: Nashr e Mahi. (In Per-sian).
- Kent, R. G., (1953). *Old Persian, grammer, texts and lexicon*. second edition, American Oriental Society, New Haven, Connecticut.
- Kuhrt, A., (2010). *The Achaemenids*. Translated by M. Saghebfar, 6th ed., Tehran: Ghoghnoos. (In Persian).
- Lecoq, P., (2021). *The Achaemenid Inscriptions*. Translated by N. Khalkha-li, under the supervision of Zh. Amouzgar, 6th ed., Tehran: Farzan Rooz. (In Persian).
- Malekzadeh, F., (1968). "The Temple of Amun in Egypt". *Barrasi haye Tarikhi*, 3(3): 41–54. (In Persian).
- Olmstead, A. T., (2004). *History of the Achaemenid Empire*. Translated by M. Moghaddam, 3rd ed., Tehran: Elmi va Farhangi. (In Persian).

- Polyanus. (1793). *Polyænus's Stratagems of war*. translated from the original Greek, by R. Shepherd, F.R.S., London.
- Posener, G., (1936). *La premiere domination Perse en Egypte: recueil d'inscriptions Hieroglyphiques*. Institut francais d'archeologie orientale, Le Caire.
- Qaem Maqami, J., (1971). "Achaemenid Inscriptions in the Nile Canal". *Barrasi haye Tarikhi*, Special Issue: 361–386. (In Persian).
- Sami, A., (2009). *The Civilization of the Achaemenids*. Vol. 1. Tehran: SAMT. (In Persian).
- Schmidt, E. F., (1953). *Persepolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions (OIP 68)*. University of Chicago Press, Chicago.
- Sharpe, R. N., (1967). *The Royal Inscriptions of the Achaemenid Kings Written in the Aryan (Old Persian) Language*. Shiraz: Imperial Celebrations Central Council. (In Persian).
- Spiegelberg, W., (1914). *Die sogenannte demotische Chronik*. Leipzig: J.C. Hinrichs.
- Strabon, (1966). *The Geography of Strabo*. Translated by: Horace Leonard Jones, Cambridge (Mass.) & London, The Loeb Classical Library.
- Tuplin, C., (1991). "Darius' Suez Canal and Persian Imperialism". in: *Achaemenid History VI, Asia minor and Egypt: old cultures in a new Em-pire*, Nederland Instituut Foor Het Nabije Oosten, Leiden.
- Velayati, R., (1999). "A Study of Some Archaeological Findings Related to Achaemenid Art in Egypt". *Bagh e Nazar*, 10: 89–104. (In Persian).
- Velayati, R., (2004). "The Hibis Temple: An Architectural Legacy of the Achaemenids in Egypt". *Athar*, 36–37: 201–214. (In Persian).
- Velayati, R., (2009). "The Construction of the Suez Canal by Darius and Its Political and Economic Impacts in the Achaemenid Period". *Motale 'at e Bas-tanshenasi*, 1(2): 177–202. (In Persian).
- Wijngaarden W. D. V., (1876). *Der Hibisempel in der Oase El-Chargeh*. Zeitschrift Fur Agyptische Sprache Und Altertumskunde.
- Willeitner, J., (2003). *Die ägyptischen Oasen: Städte, Tempel und Gräber in der Libyschen Wüste*. Verlag von Zabern, Mainz.
- Winlock H. E., (1941). *The Temple of Hibis in el khargeh Oasis*. Part. I: *The excavations Metropolitan Museum of Art, Egyptian Expedition*, Publications XIII, New York.
- Yoyotte, J., (1972). "Les inscriptions hieroglyphiques Darius et l'Egypte". *Journal Asiatique*, 260/3-4: 253-266.
- Zarrinkoub, R. & Khazaei, S., (2013). "Darius, the Excavation of the Suez Canal, and Its Role in the Development of Trade Relations in the Achaemenid Period". *Pazhuhesh haye Olum e Tarikhi*, 5(1): 97–116. (In Persian).